

Malwina Tubielewicz-Michalczuk

ORCID: 0000-0001-6754-9370
Politechnika Częstochowska

Symbole w przestrzeni miejskiej Częstochowy przekaznikiem tradycji, wartości oraz sztuki

**Symbols in the Urban Space of Częstochowa as
a Message of Art, Values and Tradition**

Abstrakt

Częstochowa, której początki sięgają XI wieku, jest miastem położonym w województwie śląskim. Prawa miejskie otrzymała w 1356 roku. To największe centrum kultu religijnego w Polsce, do którego w 2022 roku przybyło z całego świata 2,5 mln pielgrzymów, a ich celem była Jasna Góra. Częstochowa jest miastem akademickim, rozwijającym się ośrodkiem kultury i sztuki. Artykuł poświęcony jest zarówno historycznym, jak i współczesnym obiektom Częstochowy, których najważniejszą wartością jest ich wymiar symboliczny. Autorka zaprezentowała obiekty religijne, architektoniczne, artystyczne, które są upamiętnieniem ważnych postaci dla historii miasta związanych z literaturą, teatrem, malarstwem, rzeźbą oraz działalnością społecznikowską na rzecz mieszkańców. Przedmiotem badań jest analiza pod kątem przeobrażeń współczesnych znaczeń i symboli, którym poddana została przestrzeń krajobrazowa jednej z najsłynniejszych arterii miejskich, jaką jest Aleja Najświętszej Maryi Panny. Tematyka badań dotyczy analizy przykładów obiektów artystycznych zlokalizowanych na obszarze głównej arterii miasta oraz sąsiadującego z nią Starego Rynku

położonego w dzielnicy zwanej Starym Miastem, którymi przemierzają się nie tylko mieszkańcy i turyści, ale także rzesze pielgrzymów krajowych i zagranicznych zmierzających do dominującego w krajobrazie miejskim Sanktuarium Jasnogórskiego. W tej przestrzeni miejskiej znalazła swoje miejsce także sztuka, którą uznano za dobre tło i scenę dla działań artystycznych w postaci m.in. rzeźb, pomników i murali upamiętniających twórczość artystów, tworząc w ten sposób przestrzeń do rozmyślań, emocji i wspomnień. Artykuł kończą rozważania, czy we współczesnych czasach można połączyć dążenie do tworzenia nowoczesnej przestrzeni publicznej z zachowaniem ciągłości historycznej i niezaprzeczalnych miejskich wartości.

Słowa kluczowe: symbol, historia, pamięć, kultura, sztuka

Abstract

Częstochowa is a city located in the Silesian Voivodeship, its origin dates back to the eleventh century. It received the town rights in 1356. It is the largest religious cult centre in Poland, which in 2022 attracted 2.5 million people from all over the world. The Pilgrims' goal was Jasna Góra. It is an academic city, a developing centre of culture and art. The article is devoted to both historical and contemporary objects of Częstochowa, which the most important value is their symbolic dimension. The author presented religious, architectural and artistic objects that commemorate important figures in the history of the city related to literature, theatre, painting, sculpture and social activities for the benefit of residents. The subject of the research is the analysis in terms of transformations of contemporary meanings and symbols, the space of one of the most famous urban arteries, which is the Avenue of the Blessed Virgin Mary. The subject of the research concerns the analysis of examples of artistic objects located in the main artery of the city and the adjacent Old Market Square located in the district called the Old Town, which is used by not only the residents and tourists, but also the crowds of domestic and foreign pilgrims heading to the Jasna Góra sanctuary. Art has also found its place in this urban space, which was considered a good background and stage for artistic activities in the form of e.g. sculptures, monuments and murals commemorating the work of artists, thus creating a space for reflection, emotions and memories. The article ends with the considerations whether in modern times it is possible to combine the desire to create modern public space with the maintaining historical continuity and undeniable urban values.

Keywords: symbol, history, memory, culture, art

Przedmiotem badań jest przestrzeń arterii miejskiej zwanej Alejami Najświętszej Maryi Panny, przebiegającej przez centrum miasta Częstochowy, prowadząca od najstarszej dzielnicy zwanej Starym Miastem przez dzielnicę Śródmiejską aż do Podjasnogórskiej, w której znajduje się dominująca nad miastem Jasna Góra. Choć historia tego obszaru sięga XIV wieku, a kolejne lata wciąż przynoszą historyczne przemiany, zakres badań dotyczy dzieł sztuki, które były od zawsze symbolami miasta, oraz tych, które wraz z przemianami z biegiem lat pojawiają się w przestrzeni miejskiej, stając się charakterystycznymi dla miasta ważnymi elementami i uzyskując z czasem miano symboli mających istotny wpływ na kształtowanie jego krajobrazu. Celem badawczym jest ukazanie, odmiennej od tradycyjnej, współczesnej przestrzeni publicznej głównej arterii miasta Częstochowy oraz przedstawienie roli, jaką odgrywają w przestrzeni publicznej sacrum, upamiętnione wydarzenia historyczne, współczesne dzieła sztuki i pamięć o ludziach związanych z miastem. Badania są kontynuacją prowadzonych przez autorkę analiz związanych z przeobrażeniami architektoniczno-krajobrazowych przestrzeni miejskich¹. Materiałem badawczym są znajdujące się na obszarze tego miasta dzieła architektury i sztuki, pomniki, ławeczki – pomniki, rzeźby i mural. Metoda badań została oparta na przeglądzie opracowań naukowych poświęconych tematyce przestrzeni krajobrazowych, wywiadach z mieszkańcami i pielgrzymami na temat wyboru współczesnych elementów, które zasługują na miano symboli miasta, oraz autorskich rozważaniach o roli sztuki w przekazie tak ważnych dla społeczeństwa wartości.

Stan badań, będący podstawą do podjęcia przywołanych zagadnień, obejmuje tematykę zachodzących śródmiejskich zmian na przełomie XX/XXI wieku. Na realizację tych zagadnień pozwoliła znajomość problematyki przestrzeni miejskiej w różnych okresach historycznych, a szczególnie we współczesności, która jest tematem publikacji polskich architektów. O renesansowych przemianach przestrzeni miejskiej, że stała się świadomie i celowo kreowanym obiektem artystycznym, którego zadaniem było „pobudzenie przeżyć estetycznych, czyli odczuwanie piękna”, pisał Wojciech Kosiński². W okresie baroku przestrzeń miasta miała pełnić funkcję reprezentacyjną: „barokowe wnętrza miast cechowała

1 Malwina Tubielewicz-Michalczyk, „The Public Spaces of Częstochowa in the 21st Century”, w: *Architecture in Perspective* 13, eds. Martina Perinkova, Sandra Juttnerova, Lucie Videcka (Ostrava: Technical University of Ostrava, 2019), 111–113.

2 Wojciech Kosiński, *Miasto i piękno miasta* (Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2011), 66.

amfiteatralność”³. W dobie oświecenia i rewolucji przemysłowej przestrzeń publiczna daleka była od stylu charakterystycznego dla baroku, cechowała ją prostota i harmonijna forma. Nastąpił powrót do antyku. „Powstawały pomysły dotyczące racjonalnego i logicznego kształtowania całych miast, w których centrum miał się znajdować już nie książęcy pałac, lecz pracujący człowiek”⁴.

W opracowaniach dotyczących historii światowej architektury przestrzeni miejskich wymieniane są natomiast powstałe w różnych okresach charakterystyczne budowle, które stawały się z czasem symbolami miast. Są to m.in. w Paryżu Wieża Eiffla, w Nowym Jorku Statua Wolności, w Londynie Big Ben, w Atenach Akropol czy w Madrycie Puerta del Sol (Brama Słońca). Także w przestrzeni miejskiej każdego z polskich miast odnaleźć możemy charakterystyczne dla nich symbole, np. w Warszawie są to Syrenka, Zamek Królewski, Pałac Kultury i Nauki, Kolumna Zygmunta III Wazy, w Krakowie – kościół Mariacki, Wawel, Dzwon Zygmunta, Uniwersytet Jagielloński czy np. w Poznaniu – renesansowy Ratusz, katedra poznańska lub – zwany Iglicą – pawilon Międzynarodowych Targów Poznańskich.

Tematyka symbolu oraz tożsamości przestrzennej, podejmowana przez naukowców na przełomie XX/XXI w., podkreśla ich rolę i znaczenie we współczesnym społeczeństwie. W książce *Socjologia przestrzeni*⁵ autor omawia zagadnienia związane z rolą symboli, wymienia zjawiska wyróżniające je spośród innych, takie jak: „oznaczenie prestiżu, utrwalenie pamięci o wydarzeniach dziejowych i jednostkach lub wyrażenie swojej obecności lub władzy”. O wyglądzie współczesnego miasta autor *Obrazu miasta* Kevin Lynch pisze tak:

potrzebujemy środowiska, które jest nie tylko dokładnie zorganizowane, ale również poetyckie i symboliczne. Powinno opowiadać o ludziach i ich złożonych relacjach społecznych; ich aspiracjach i historycznej tradycji⁶.

W przestrzeni miasta ważną rolę odgrywa zapis miejsc związanych z historią czy ważnymi wydarzeniami z przeszłości. Powszechnie nazywany „duchem miejsca”. Co wyróżnia ten obszar od innych? Anna Franta

3 *Ibidem*, 68-70.

4 Jan Białostocki, *Sztuka cenniejsza niż złoto*, tom II (Warszawa: PWN, 1974), 239.

5 Aleksander Wallis, *Socjologia przestrzeni*, wyb. i oprac. Elżbieta Grabska-Wallis, Maria Ofierska; posłowie Janusz Ziółkowski (Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1990), 251.

6 Kevin Lynch, *Obraz miasta* (Kraków: Wydawnictwo Archivolta, 2011), 139.

w książce *Reżyseria przestrzeni. O doskonaleniu przestrzeni publicznej miasta*⁷ opisuje to zagadnienie, omawiając kwestię tożsamości przestrzennej, którą „charakteryzuje zespół cech dostrzegalnych, utrwalających się w pamięci swoistych dla danego miejsca lub obszaru wyróżniającego się od innych”. Problem tożsamości i autentyzmu przestrzeni publicznej, podkreślając znaczenie historii, tradycji miejsca, nietypowość charakterystycznych miejsc oraz czynniki przyczyniające się do rozwoju publicznych przestrzeni tematycznych, przedstawia Piotr Lorens w pracy *Tematyżacja przestrzeni publicznej miasta*⁸. Różnorodność i cechy indywidualne dzisiejszych miast europejskich są tematem opracowania Anny Pawlikowskiej-Piechotki *Wartości, kultura a zrównoważony rozwój*.

Tę unikatowość zawdzięczają wartościom kulturowym. Długotrwałe historyczne procesy tworzą indywidualne, niepowtarzalne „krajobrazy miasta” odzwierciedlając tradycje historyczną, ekspresję kulturową oraz kulturę życia codziennego⁹.

Sceneria alei Najświętszej Maryi Panny

Częstochowa XXI wieku jest miastem o bogatej historii, znanym na całym świecie, a najważniejsze obiekty historyczne, pomniki, sztuka w przestrzeni miejskiej stały się jej symbolami albo dziełami zasługującymi na miano symboli. Najważniejszym symbolem tego miejsca jest górująca nad miastem Jasna Góra, centrum życia religijnego i duchowego Polski. Sanktuarium jasnogórskie należy do najważniejszych ośrodków religijnych na świecie.

Od czasu szwedzkiego potopu (1655) Jasna Góra stała się symbolem o wymowie narodowo-państwowej. Była nim poprzez czas zaborów czy okupacji hitlerowskiej, aż do upadku komunizmu w roku 1989 i takim pozostała do dziś¹⁰.

7 Anna Franta, *Reżyseria przestrzeni. O doskonaleniu przestrzeni publicznej miasta* (Kraków: Politechnika Krakowska, 2004), 165.

8 Piotr Lorens, *Tematyżacja przestrzeni publicznej miasta* (Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, 2008).

9 Anna Pawlikowska-Piechotka, *Wartości kultura a zrównoważony rozwój miasta* (Warszawa: Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, 1998), 6.

10 Antoni Jackowski, *Święta przestrzeń świata* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003), 238.

Ogromne znaczenie dla miasta miało wytyczenie głównej arterii, jaką jest aleja Najświętszej Maryi Panny biegnąca od Starego Rynku aż do alei Henryka Sienkiewicza, która jest ostatnim odcinkiem drogi prowadzącej do sanktuarium jasnogórskiego. Przestrzeń miejska Częstochowy, której tradycja sięga XIX w., w ostatnim dwudziestoleciu uległa znacznym przemianom. Na placu przylegającym do I alei umieszczony został pomnik przedstawiający postać papieża Jana Pawła II (fot. 1), pielgrzyma, który odwiedzał Częstochowę w latach 1979, 1983, 1991, 1997, 1999.

Fotografia 1. Pomnik Jana Pawła II w Częstochowie. Fot. aut.

Stojący obok, oparty na jednym ramieniu krzyż symbolizuje bramę prowadzącą do wnętrza przestrzeni, którą mają do pokonania przybywający na Jasną Górę pielgrzymi. W tym miejscu podczas swojej pierwszej pielgrzymki do Polski papież Jan Paweł II spotykał się z częstochowianami i pielgrzymami. Upamiętnieniem spotkań było odsłonięcie pomnika w Dniu Papieskim 12 października 2008 roku, które przebiegało pod hasłem „Jan Paweł II – Wychowawca Młodych”.

Kolejnym pomnikiem, który znajduje się w III alei w pobliżu IV Liceum Ogólnokształcącego im. Henryka Sienkiewicza, jest przedstawiona na tle budynku szkolnego postać patrona szkoły (fot. 2), ceniona przez pokolenia za patriotyzm i umiejętność przekazu kolejnym pokoleniom tak ważnych dla Polski wydarzeń z przeszłości¹¹.

11 Autorem pomnika jest Stefan Policiński (1898–1978), pochodzący z Częstochowy rzeźbiarz, pedagog, ceramik. Studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie na Wydziale Rzeźby. Tworzył popiersia portretowe i medale.

Fotografia 2. Pomnik Henryka Sienkiewicza w Częstochowie. Fot. aut.

Dzieje budynku szkolnego nierozzerwalnie łączą się ze znaczącymi wydarzeniami w historii naszego kraju: powstaniem styczniowym i represjami po jego upadku, z epopeją Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego oraz Polską Organizacją Wojskową, z rozbrajaniem okupantów niemieckich w listopadzie 1918 roku, z III powstaniem śląskim z 1921 roku. W czasie II wojny światowej budynek służył niemieckim wojskom okupacyjnym. Od 1945 roku w jego murach nieprzerwanie prowadzone są zajęcia szkolne¹². Pomnik Henryka Sienkiewicza stanowi upamiętnienie wartości spuścizny literackiej autora wielu powieści historycznych oraz *Trylogii*, napisanej „ku pokrzepieniu serc”, na stronach której utrwalił najazd Szwedów na Polskę i bohaterską obronę Jasnej Góry.

Obrona Częstochowy, rozpatrywana wyłącznie z punktu widzenia militarnego, mierzona tylko miarą środków materialnych i sił ludzkich zaangażowanych w walce, stanowiłaby epizod drugorzędny; jednakże jej znaczenie okazało się niezwykle istotne dla dalszych losów wojny, a z czasem urosła do roli symbolu¹³.

Na placu łączącym II aleję z III aleją, na niskim postumencie stanęła w 1998 roku rzeźba marszałka Józefa Piłsudskiego – symbol odzyskania przez Polskę niepodległości (fot. 3).

12 Małgorzata Piasecka, Juliusz Sętkowski, *Sienkiewicz. IV LO im. H. Sienkiewicza w Częstochowie 1862–2012* (Częstochowa: Muzeum Częstochowskie, 2012), 16.

13 Juliusz Braun, *Częstochowa urbanistyka i architektura* (Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1977), 46.

Fotografia 3. Pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego w Częstochowie. Fot. aut.

Rzeźba upamiętnia polskiego działacza niepodległościowego, cieszącego się uznaniem i autorytetem społeczeństwa należącego do jednej z najwybitniejszych postaci w historii Polski. Wacław Jędrzejewicz to dyplomata, polityk, historyk, który został uznany za najznamienszego z biografów Marszałka. W swojej pracy, którą adresował do angielskiego czytelnika, po nazwisku Józefa Piłsudskiego pisał – „życie dla Polski”¹⁴.

Poetka, społecznik, aktor i artysta w przestrzeni będącej symbolem miasta

Ławeczki – pomniki w przestrzeni miejskiej – stały się w ostatnich latach współczesną formą docenienia przez społeczeństwo wartości dorobku osób, które na nich zasiadają. Już sama zdrobniła nazwa jest bardziej przyjazna, bliższa człowiekowi, od patetycznie brzmiącego słowa „pomnik”. Mieszkańcy Częstochowy, doceniając twórczość literacką, artystyczną i społecznikowską Haliny Poświatowskiej (2007), Władysława Biegańskiego (2008), Marka Perepecki (2014) i Piotra Machalicy (2022), umiejscowili ich postacie w centralnym punkcie miasta na ławeczkach w reprezentacyjnych alejach.

Halina Poświatowska¹⁵, częstochowianka, poetka, fascynująca się życiem i naturą, od najwcześniejszych lat walcząca z wadą serca, pozostawiła po sobie twórczość, która jest dramatycznym obrazem zmagania

14 Włodzimierz Suleja, *Józef Piłsudski* (Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1995), 360.

15 Halina Poświatowska (1935–1967), ur. w Częstochowie, ukończyła historię na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1956 roku debiutowała w prasie literackiej. Opublikowała w Wydawnictwie Literackim zbiory wierszy *Hymn bałwochwalczy* (1958), *Dzień*

człowieka z przedwcześnie zbliżającą się śmiercią¹⁶. Jej ławeczka jest rzeźbą parkową¹⁷ przedstawiającą kobietę w pozycji siedzącej z kotem u stóp. Stanowi upamiętnienie zarówno jej postaci, jak i twórczości (fot. 4).

Fotografia 4. Ławeczka Haliny Poświatowskiej w Częstochowie. Fot. aut.

Władysław Biegański był założycielem Towarzystwa Lekarskiego, które rozpoczęło działalność w 1901 roku¹⁸. Jako jeden z pierwszych zajmował się metodologią wiedzy lekarskiej, klasyfikacją chorób, analizą mechanizmu stawiania diagnozy i teoretycznymi podstawami logiki. W zakresie etyki interesował się problemem genezy moralności¹⁹.

dzisiejszy (1963), a w *Czytelniku Odę do rąk* (1966). Pośmiertnie ukazało się *Jeszcze jedno wspomnienie*, a w 1967 roku powieść biograficzna *Opowieść przyjaciela*.

- 16 Bogdan Snoch, *Mała encyklopedia Częstochowy* (Częstochowa: Wydawca Towarzystwo Przyjaciół Częstochowy, 2002), 140.
- 17 Ławeczka Haliny Poświatowskiej jest dziełem rzeźbiarza, odlewnika Roberta Sobocińskiego (ur. 1960), absolwenta Akademii Sztuk Pięknych w Poznaniu i architektury na Politechnice Poznańskiej. Swoje prace prezentuje od początku lat 80. XX wieku najpierw w Polsce, później w Niemczech, Belgii, a od 1996 roku głównie we Francji. Jako odlewnik współpracuje z wieloma polskimi rzeźbiarzami.
- 18 Towarzystwo Lekarskie – organizacja lekarska, nieoficjalnie bez zezwolenia władz istniała od 1895 roku. Działało wtedy w Częstochowie prywatne koło lekarzy, farmaceutów, liczące 18 członków. Powstanie tego koła poprzedziła działalność dr. Władysława Biegańskiego. W 1901 roku Towarzystwo Lekarskie zostało zalegalizowane, a dr Biegański został jego pierwszym prezesem; Snoch, *Mała encyklopedia Częstochowy*, 178.
- 19 „Punkt ciężkości w częstochowskim życiu Biegańskiego spoczął na pracy szpitalnej. Tylko w szpitalu bowiem mógł dać ujście swemu kultowi dla nauki, mógł ten kult w sobie podtrzymać i szerzyć go wśród innych, co od pierwszych kroków na terenie częstochowskim poczytywał za najważniejszy obowiązek i najpilniejsze swe zadanie. Postanowił tu – w Częstochowie – która w owym czasie należała do typowych Łzawców czy Obrzydłówek, ziejących martwością i nudą prowincjonalną, stworzyć środowisko, gdzie by nauka żyć i rozwijać się mogła”. Mieczysława Biegańska, Władysław Biegański, *Władysław Biegański: życie i praca* (Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Instytut Popierania Nauki, 1930), 43.

Ławeczkę Władysława Biegańskiego (fot. 5) – lekarza, logika i społecznika – z jego postacią, leżącą obok książką i stetoskopem wykonał krakowski rzeźbiarz Wojciech Pondel²⁰.

Fotografia 5. Ławeczka Władysława Biegańskiego w Częstochowie. Fot. aut.

Swoją ławeczkę (2014) ma też Marek Perepeczko (fot. 6), polski aktor znany z filmowej roli Janosika. Związany z Częstochową od 1997 roku, gdzie przez sześć lat z ogromnym zaangażowaniem pełnił funkcję dyrektora częstochowskiego Teatru im. Adama Mickiewicza. Bliskość z miastem i jego mieszkańcami wpłynęła na decyzję, że właśnie tutaj postanowił obchodzić jubileusz 40-lecia swojej pracy artystycznej. Ławeczkę wykonał również rzeźbiarz Wojciech Pondel.

20 Ławeczkę Władysława Biegańskiego i Marka Perepeczki wykonał Wojciech Pondel (ur. 1973), który ukończył Wydział Rzeźby na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Pracownię artystyczną prowadzi na Podhalu. Swoje prace prezentuje w kraju i za granicą.

Fotografia 6. Ławeczka Marka Perepeczki w Częstochowie. Fot. aut.

Ławeczka (2022) Piotra Machalicy przez dwanaście lat pełniącego funkcję dyrektora artystycznego Teatru im. Adama Mickiewicza w Częstochowie jest dziełem Zbigniewa Stanucha²¹. Dzięki pracy reżyserskiej Machalicy mieszkańcy uczestniczyli w koncertach i monodramatach oraz w scenicznych debiutach przygotowanych na najwyższym poziomie artystycznym (fot. 7).

Fotografia 7. Ławeczka Piotra Machalicy w Częstochowie. Fot. aut.

Częstochowskie ławeczki – pomniki nazywane ikonami – są formą upamiętnienia twórczości i działalności tych, którzy mieli wpływ na rozwój miasta, poziom codziennego życia mieszkańców, ich wiedzę i kulturę. Mieszkańcy Częstochowy pragnęli bowiem zapamiętać bliskie

21 Ławeczkę Piotra Machalicy wykonał dr hab. Zbigniew Stanuch, nauczyciel akademicki UMCS (Katedra Rzeźby i Ceramiki), autor 17 wystaw indywidualnych (w tym 2 zagranicznych). Uczestniczył w 53 wystawach.

sobie wybitne postacie, a spacerując po Alejach, nadal mieć możliwość przebywania i odpoczywania na ławeczkach w ich obecności.

W częstochowskich Alejach jest też miejsce na sztukę. Na graniczącym z nimi historycznym Starym Rynku²² częstochowski artysta Jerzy „JotKa” Kędziora²³ umieścił czternaście balansujących rzeźb nazwanych przez ich autora *Teatrum – Igrce Częstocha*. Splecione ze sobą tematycznie (grupa szczudlarzy, grupa sportowców, gimnastyczki, lalkarz demonstrujący próbę układu choreograficznego, mała balansująca rzeźba Charliego Chaplina, którą autor, doceniając jego talent, poświęcił niezapomnianemu artyście kina niemego) unoszą się nad płytą Rynku, podwieszane na specjalnych masztach. Widoczne połączenie przeszłości z teraźniejszością zostało wykonane według aranżacji architekta Michała Bernasika²⁴ (fot. 8).

Fotografia 8. Rzeźby na Starym Rynku w Częstochowie. Fot. aut.

Współczesną ikoną architektury, mającą postać dużego malowidła ściennego, zawierającego symbole, idee oraz tematy nawiązujące do wielokulturowości i różnorodności narodów, jest widoczny w Alejach, umiejscowiony na południowej stronie kilkupiętrowego domu mural autorstwa częstochowskiego artysty Tomasza Sętowskiego, wykonany

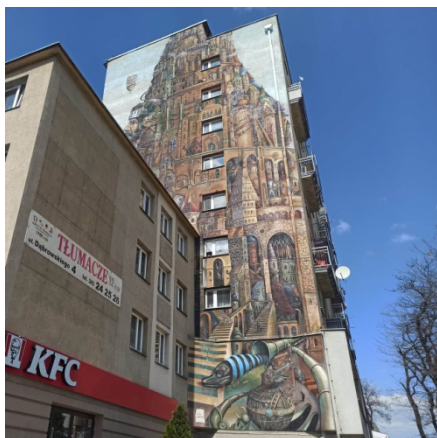
22 Zofia Rozanow, Ewa Smulikowska (oprac.), *Częstochowa. Część 1. Stare i Nowe Miasto Katalog Zabytków Sztuki* (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Sztuki PAN, 1995), 24.

23 Jerzy Kędziora – znany w Polsce oraz na świecie jako artysta tworzący balansujące rzeźby, związany z Częstochową. W 1972 roku ukończył gdańską Państwową Wyższą Szkołę Sztuk Plastycznych (obecnie Akademia Sztuk Pięknych). W dniach od 1 do 15 marca 2008 roku wystawiał swoje prace w parku Clifton, w Rotherhamie, na północy Anglii.

24 Malwina Tubielewicz-Michalczuk, „Selected Educational Buildings and Their Role in Contemporary Education, on the Example of Częstochowa”, *Przestrzeń i Forma* 53 (2023): 91–108.

na podstawie autorskiego projektu wraz z innymi artystami²⁵. Monumentalne dzieło *Wieża Babel*, symbolizujące m.in. pomieszanie języków, niespełnione marzenie, bramę do nieba, która ma wprowadzić ludzi do siedziby bogów, nie może ująć uwadze żadnej z osób znajdujących się w tej okolicy (fot. 9).

Fotografia 9. Mural – „Wieża Babel” w Częstochowie. Fot. aut.

Rozważania na temat przestrzeni publicznych, które tworzą tożsamość miasta

Dyskusja o kształtowaniu przestrzeni publicznych, łączeniu przeszłości z teraźniejszością, problemie tożsamości, autentyzmie przewija się przez wiele opracowań naukowych poświęconych tematyce przestrzeni miejskich. Określenie

tożsamości przestrzeni miasta można uznać za swoisty skrót pojęciowy, oznaczający istnienie fizycznego odzwierciedlenia charakteru i tradycji miejsca oraz jego mieszkańców czy społeczności miejskiej, odróżniających je od innych miejsc i zbiorowości²⁶.

25 Artysta wykonał pewne detale sam. Większą część projektu namalowali Mikołaj Sętowski, Tomasz Kiedrzynek, Marek Laskowski i Filip Krzyształowski, którzy tworzą grupę „Dreamers”.

26 Lorens, *Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta...*, 31.

Łączenie terażniejszości z przeszłością wpływa pozytywnie na obraz miasta i jego mieszkańców, ponieważ dzieła architektury i sztuki wzbogacają współczesną przestrzeń publiczną śródmieścia, która bez względu na charakter i tradycję z biegiem lat ulega zmianom. Pojawiające się w jej krajobrazie różnego rodzaju dzieła artystyczne od samego początku są symbolami o niespotykanej wielkości, nierozzerwalnie związanymi z miastem. Jasna Góra – sanktuarium narodowe, zespół zabytkowy o wspaniałej tradycji i historii – której rola w przestrzeni miejskiej była od zawsze niezmienna. To najbardziej rozpoznawalny obiekt sakralny w Polsce.

Obiekt sakralny w kulturze europejskiej przez całe wieki był najważniejszym budynkiem w otoczeniu człowieka, jego gmach wyrażał potęgę i prestiż władzy duchowej. Stanowił wyraz ludzkich potrzeb duchowych i dążeń do absolutnego piękna. Wielka bryła kościoła i wysoka strzelista wieża już z daleka sugerowały, że w pobliżu znajduje się miasto ze swoją jasną i czystą strukturą – ulicami, placami, dziedzińcami i fontannami. Czytelność przestrzeni publicznych, które tworzyły się wokół kościołów, była jedną z najważniejszych cech europejskich miast historycznych. To podstawa ich piękna²⁷.

Podobnie śródmiejskie ulice stały się w światowych metropoliach symbolami miast: w Paryżu Poła Elizejskie, w Rzymie Vittorio Veneto, w Wiedniu Kohlmarkt, w Nowym Jorku Broadway, w Madrycie Gran Via, w Londynie Piccadilly, w Barcelonie La Rambla, i w Tokio Shibuya. Dołączyła do nich wytyczona przez inżyniera Jana Bernharda w 1818 roku, z podziałem na trzy części, reprezentacyjna ulica nosząca nazwę alei Najświętszej Maryi Panny, która z biegiem lat stała się główną ulicą miasta, ze środkiem przeznaczonym na bezkolizyjny ruch pieszy. W XXI wieku, obok dawnych XIX-wiecznych kamienic, w Alejach zaczęły powstawać nowoczesne budynki, w których miały mieścić się punkty usługowe. Wykorzystując przestrzeń publiczną, podobnie jak w innych miastach, dokonano połączenia przeszłości z terażniejszością. Obecnie symboliczna aleja NMP z widokiem w perspektywie Jasnej Góry stała się miejscem spotkań mieszkańców i przyjezdnych, chętnie tutaj spacerujących i spędzających czas w licznych kawiarnianych ogródkach. Udostępniona została również z myślą o różnego rodzaju wydarzeniach i atrakcjach kulturalnych. Tutaj odbywają się okolicznościowe jarmarki, zawody sportowe, różnego rodzaju pokazy, koncerty i występy plenerowe. Co naturalne, takie eksploataowanie przestrzeni znajdującej się w bezpośrednim pobliżu sacrum, jest przedmiotem licznych debat.

27 Beata Malinowska-Petelenz, „Między tradycją a nowoczesnością, czyli współczesne sacrum w przestrzeni miejskiej”, *Czasopismo Techniczne Architektura* 3(2005), 51.

Głos w dyskusji na temat, jak powinno wyglądać współczesne sacrum w krajobrazie miejskim, zabrała Katarzyna Pluta w pracy dotyczącej kształtowania przestrzeni publicznych. Według autorki

Dzisiaj obiekty sakralne również powinny być elementami tworzącymi tożsamość przestrzeni publicznych (...). W strukturze przestrzennej miasta dążenie do kształtowania, „systemu otwartego sacrum” oznacza tworzenie dwóch systemów: systemu nasycenia miejscami sacrum oraz systemu powiązań obiektów i miejsc sakralnych. Jednocześnie otwartość systemu powoduje potrzebę łączenia przestrzeni wewnętrznych sacrum z przestrzeniami zewnętrznymi, a w większej skali włączenia przestrzeni związanych z sacrum w system przestrzeni publicznych miasta²⁸.

Na ten temat wypowiedział się również ks. Henryk Nadrowski:

Nie należy lekceważyć tu i teraz, ważne jest poszukiwanie związków z konkretnym środowiskiem (aspekt socjologiczny, psychologiczny, ranga kościoła w krajobrazie miasta i wsi), czyli nawiązywanie do *genius loci*.

Do tych rozważań należy także dołączyć wywód na temat piękna miasta, dodając do niego m.in.

świadczenie wielkiej historii i innych, znaczących wydarzeń, przebywanie wybitnych osób zwłaszcza w sposób trwały związanych z miastem w przeszłości i obecnie, świadomość interesujących miejsc, których w danej chwili nie obserwujemy, wiedza o odbywaniu się atrakcyjnych imprez, istnienie ożywionego życia kulturalnego, ciekawostek, różnorodnych specjalności²⁹.

Podsumowanie

Symbole Częstochowy mają wpływ nie tylko na kształtowanie przestrzeni publicznych, ale upamiętniają także wydarzenia religijne, historyczne, prezentują i przybliżają twórczość ludzi nauki, literatury, kultury i sztuki nierozzerwalnie związanych z miastem. Budzą ciekawość, przez co zachęcają do ciągłego poszukiwania wiedzy. Wykorzystanie

28 Henryk Nadrowski, *Sacrum przestrzeni kościelnych* (Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2005), 214.

29 Kosiński, *Miasto i piękno...*, 156.

symbolicznej przestrzeni do uatrakcyjnienia spędzania wolnego czasu, spotkań towarzyskich czy rozrywki ma pozytywny wpływ na poszukiwanie wciąż nowych zainteresowań, rozwoju osobowości, sposobu myślenia i refleksji, które są zawsze ważne dla człowieka bez względu na miejsce i czasy, w których żyje. Połączenie czy nałożenie się współczesności na wydarzenia z przeszłości jest drogą do rozbudzania uczuć patriotycznych, powiązania i bliskości z miejscem, w którym przebywają mieszkańcy, turyści i corocznie przybywające rzesze pielgrzymów z Polski i ze świata.

Bibliografia

Książki i monografie

- Białostocki Jan, *Sztuka cenniejsza niż złoto*, t. II (Warszawa: PWN, 1974).
- Biegańska Mieczysława, Biegański Władysław, *Władysław Biegański: życie i praca* (Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Instytut Popierania Nauki, 1930).
- Braun Juliusz, *Częstochowa urbanistyka i architektura* (Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1977).
- Franta Anna, *Reżyseria przestrzeni. O doskonaleniu przestrzeni publicznej miasta* (Kraków: Politechnika Krakowska, 2004).
- Jackowski Antoni, *Święta przestrzeń świata* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003).
- Kosiński Wojciech, *Miasto i piękno miasta* (Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2011).
- Lorens Piotr, *Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta* (Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, 2008).
- Lynch Kevin, *Obraz miasta* (Kraków: Wydawnictwo Archivolta, 2011).
- Nadworski Henryk, *Sacrum przestrzeni kościelnych* (Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2005).
- Pawlikowska-Piechotka Anna, *Wartości kultura a zrównoważony rozwój miasta* (Warszawa: Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, 1998).
- Piasecka Małgorzata, Sętkowski Juliusz, *Sienkiewicz. IV LO im. H. Sienkiewicza w Częstochowie 1862–2012* (Częstochowa: Muzeum Częstochowskie, 2012).
- Rozanow Zofia, Smulikowska Ewa (oprac.), *Częstochowa. Część 1. Stare i Nowe Miasto Katalog Zabytków Sztuki* (Warszawa: Wydawnictwo Instytut Sztuki PAN, 1995).
- Suleja Włodzimierz, *Józef Piłsudski* (Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1995).
- Snoch Bogdan, *Mała encyklopedia Częstochowy* (Częstochowa: Wydawca Towarzystwo Przyjaciół Częstochowy, 2002).

Wallis Aleksander, *Socjologia przestrzeni*, wyb. i oprac. Elżbieta Grabska-Wallis, Maria Ofierska; posłowie Janusz Ziółkowski (Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1990).

Czasopisma

Malinowska-Petelenz Beata, „Między tradycją a nowoczesnością, czyli współczesne sacrum w przestrzeni miejskiej”, *Czasopismo Techniczne. Architektura* 102 (2005) 9-A.

Tubielewicz-Michalczuk Malwina, „Selected Educational Buildings and Their Role in Contemporary Education, on the Example of Częstochowa”, *Prze-strzeń i Forma* 53 (2023): 91–108.

Rozdziały w monografiach

Tubielewicz-Michalczuk Malwina, “The Public Spaces of Częstochowa in the 21st Century”, w: *Architecture in Perspective* 13, eds. Perinkova Martina, Juttnerova Sandra, Videcka Lucie (Ostrava: Technical University of Ostrava, 2019), 111–113.

